

UDK. 635.64(043)-Q 92

QARAQALPAQSTAN ARQA RAYONLARININ` TOPIRAQ-KLIMAT SHARAYATINDA G'AWASHA SORTLARINIŃ QIMBATLI -XOJALIQ BELGILERIN SALISTIRMALI UYRENIW

Kutlimuratova Zuxra Alisher qizi

Qaraqalpag'istan awil xojalig'i ha'm agrotexnologiyalar instituti asisstanti.

E-mail: zuxrakutlimuratova9298@gmail.com

Tursinbayeva Aziza Ruslan qizi., O`rinbayev Isabek Qambar o`g`li

Qaraqalpag'istan awil xojalig'i ha'm agrotexnologiyalari institut studentleri

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17536591>

***Abstract.** The weight of cotton from a single boll is one of the main structural components of plant productivity and is considered one of the essential factors determining yield.*

***Keywords:** Variety test shoots, cotton collection, cotton weight per boll, C-4727, C-4728, and Sultan variety.*

Kirisiw. Búgingi kúnde g'awashanin' jańa jaratılǵan sortların ámeliyatqa nátiyjeli ámelde qollanıwda, sort sınav shahapshaları hám kishi túr sınap kóriw uchastkalarında qadaǵalaw sortlar menen birgelikte sınavlar aparıw zárúrli wazıypalardan ekenligi kópshilikke málim. Sol sebepli, g'awasha kolleksiyasidagi ámeldegi jabayı hám yarım jabayı forma hám túrlerdi túrler ara gibridlewge qosıw tiykarında g'awashanin' jańa genotiplern jaratıw boyınsha shet el ilimpazları [1], usınıń menen birge respublikamız ilimpazları [2] teoriyalıq hám ámeliy izertlewlerdi ámelge asırǵan. Buǵan baylanıslı úlken jetiskenliklerge erisiliwine qaramastan, olar ámeliy selektsiyada kem qollanıw atır. Ámeliy selektsiya jumısları nátiyjesinde, hárqiyli stress faktorlarǵa sáykes keletuǵın jańa g'awasha sortların jaratıw hám dıyxanlarımız aldında turǵan zúraátliligi hám de talshıq sapası joqarı bolǵan túrlerdi óndiriske nátiyjeni ámelde qollanıw kerek. Sonı názerde tutıp, g'awashaning jańa sortların jaratıw maydanıdaǵı izertlew jumısları, tiykarlanıp, selektsiya hám tuqımgershiliktegi mashqalalardi sheshiwge qaratılǵan. Bul orında paxta selektsiyası, tuqımgershilik hám jetistiriw agrotexnologiyalari ilimiy-izertlew instituti, genetikalıqa hám ósimlikler eksperimental biologiyasi instituti ilimpazlarınan tárepinen alıp barılǵan g'awashaning jańa genotipli gibridlerin alıw, olardı jeke tańlaw hám olar ústinde analizler ótkeriw, gibrid ósimlik áwladlarında morfo-xojalıq belgilerdi qáliplesiw nizamlıqların úyreniw boyınsha izertlewleri dıqqatqa ılayıq.

Analiz ha'm na'tiyjeler. G'awasha o'simligida eń tiykarǵı qımbatlı -xojalıq kórsetkishlerinen biri - bir dana górektegi paxta salmaǵı esaplanadı. Bir dana

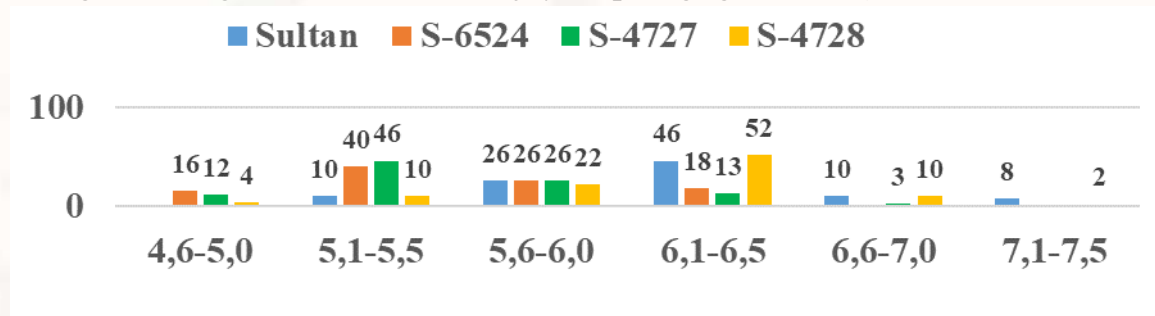
górektegi paxta salmağı - ósimlik zu‘ra‘a‘tiliginin’ tiykarđı strukturalıq bólimlerinen biri bolıp, o‘nimdarlıqtı anıqlawshı zárúrli faktorlardan biri esaplanadı. Sol sebepli de genetikalıq hám seleksion ishleniwlerde bul belginiń kórinetuđın bolıwı, násillikleniwi hám ózgeriwshenligin úyreniwge bólek itibar beriledi.

G‘awashanin’ mámleket reestriga kiritilgen Sultan sortında bir górektegi paxta salmağı belgisi boyınsha alınğan nátiyjelerde analiz etilgende, ósimliklerdiń tómenдеgi 5 klassta bólistirilgenligi kuzetilip, 5, 1-5, 5; 5, 6 -6, 0; 6, 1-6, 5; 6, 6 -7, 0; 7, 1-7, 5 gramm hám klasslar boyınsha bólistiriliwi uyqas túrde 10%; 26%; 46%; 10%; 8% ni quradı. Bul g‘awasha sortında tiykarlanıp ósimlikler 5, 6 -6, 0 hám 6, 1-6, 5 gramm aralıǵında bolğan modal klasslarında jaylasqanlıǵı gúzetildi.

C-6524 g‘awasha sortında bir górektegi paxta salmağı belgisi boyınsha bolsa, alınğan nátiyjeleri analiz etilgende, ósimliklerdiń tómenдеgi 4 klassta bólistirilgenligi kuzatilib, 4, 6 -5, 0; 5, 1-5, 5; 5, 6 -6, 0; 6, 1-6, 5 gramm hám klasslar boyınsha bólistiriliwi uyqas túrde 16%; 40%; 26%; 18% ni quradı. Bul g‘awasha sortında tiykarlanıp ósimlikler 5, 1-5, 5 hám 5, 6 -6, 0 gramm aralıǵında bolğan modal klasslarında jaylasqanlıǵı kórinetuđın boldı.

G‘awashanin’ C-4727 sortında bir górektegi paxta salmağı belgisi boyınsha alınğan nátiyjelerde analiz etilgende, ósimliklerdiń tómenдеgi 5 klassta bólistirilgenligi kuzatilib, 4, 5-5, 0; 5, 1-5, 5; 5, 6 -6, 0; 6, 1-6, 5; 6, 6 -7, 0 gr hám klasslar boyınsha bólistiriliwi uyqas túrde 12%; 46%; 26%; 13%; 3% ni quradı. Bul g‘awasha sortında tiykarlanıp ósimlikler 5, 1-5, 5 hám 5, 6 -6, 0 gramm aralıǵında bolğan modal klasslarında jaylasqanlıǵı gúzetildi.

C-4728 g‘awasha sortında bir górektegi paxta salmağı belgisi boyınsha bolsa, alınğan nátiyjeleri analiz etilgende, ósimliklerdiń tómenдеgi 6 klassta bólistirilgenligi kuzatilib, 4, 5-5, 0; 5, 1-5, 5; 5, 6 -6, 0; 6, 1-6, 5; 6, 6 -7, 0; 7, 1-7, 5 gr hám klasslar boyınsha bólistiriliwi uyqas túrde 4%; 10%; 22%; 52%; 10%; 2% ni quradı. Bul g‘awasha sortında tiykarlanıp ósimlikler 6, 1-6, 5 gramm aralıǵında bolğan modal klasında jaylasqanlıǵı gúzetildi (Súwret-1).

Súwret-1. Bir górektegi paxta awırlıǵı

Juwmaqlaw. Tajiriybe dawamindaterip alinǵan jeke tańlaw ósimlikleri hám semyalardıń laboratoriya sharayatında bir tu’p ósimliktegi paxta salmaǵı standart sortqa salıstırıwlap úyrenildi. Sultansortında bir dana górektegi paxta salmaǵı belgisi boyınsha alinǵan nátiyjelerde 5,6 -6,0 hám 61-6, 5 gramm aralıǵında bolǵan modal klasslarında jaylasqanlıǵı gúzetildi. C-6524 sortında bolsa, bir dana górektegi paxta salmaǵı 5,1-5,5 hám 5,6 -6,0 gramm aralıǵında bolǵan modal klasslarında jaylasqanlıǵı kórindi. C-4727 sortında bir górektegi paxta salmaǵı belgisi boyınsha alinǵan nátiyjelerde analiz etilgende, 5,1-5,5 hám 5,6 -60 gramm aralıǵında bolǵan modal klasslarında jaylasqanlıǵı gúzetildi.

Paydalanılǵan a’debiyatlar

1. Wendel, J. F., Cronn, R. C., Johnston, J. S. and Price, H. J. Feast and famine in plant genomes // *Genetica*, 115. 2002. –P.37–47.
2. Namozov Sh.E., Muratov A., Babaev S.G. G‘o‘za genafondi va seleksiya uchun yangi donorlar yaratishda turlar aro duragaylardan foydalanish imkoniyatlari // *O‘zbekiston Agrar Fani Xabarnomasi*. – Toshkent, 2016.–№(24) 2.– B. 49–53.